

**Lluís del Milà, *El cortesano*, estudi introductor i text a cura
de Vicent J. Escartí, València, Institució Alfons
el Magnànim, 2010. 464 p.**

Rafael Roca
(Universitat de València)

L'any 2001 el professor Vicent Josep Escartí publicà una edició filològica d'*El cortesano* —obra del segurament xatívi Lluís del Milà que havia sigut estampada en 1561— en què l'especialista en cultura escrita de l'Època Moderna cridava l'atenció sobre aquest interessantíssim text del Renaixement valencià. D'aleshores ençà, mai no ha deixat de fixar l'atenció en l'obra, i és així que s'hi ha referit en diverses ocasions a articles i treballs especialitzats. Fins que, finalment, hi ha retornat per a oferir-nos una nova edició amb grafies actualitzades que té com a lloable finalitat divulgar la que possiblement siga la més destacada obra de Lluís del Milà, màxim representant del Renaixement valencià, i que ha tret a la llum la Institució Alfons el Magnànim en la seua clàssica «Biblioteca d'autors valencians».

En el pròleg que elaborà ara fa deu anys el professor Escartí situava l'obra i l'autor en el seu context social i cultural, i posava l'èmfasi en les troballes biogràfiques sobre Milà, tot destacant la seua formació clerical o oferint —per primera vegada— la descoberta de la data de la seua mort, ignota fins aquell moment. D'altra banda, també assenyalava com tradicionalment l'obra de Lluís del Milà havia suscitat un evident interès entre els estudiosos i erudits valencians. De fet, *El cortesano* va cridar l'atenció d'autors com el marquès de Cruilles, Sanchis Guarnier o Joan Fuster; i, més recentment, de Rosa Ríos Lloret o d'Ernest Belenguier, que també han parlat profusament sobre l'època de Germana de Foix i el duc de Calàbria, un dels períodes literaris més brillants de la València de l'Edat Moderna. I tots aquests estudiosos —exceptuant-ne els últims— havien hagut de recórrer o bé a l'edició quasi introbable en les biblioteques especialitzades del 1561, o bé a la del 1874, que presenta alteracions en les grafies i distraccions pròpies de les tècniques del moment, ja que, tot i tractar-se d'una font de primer ordre per a conèixer la cultura de l'època, d'*El cortesano* no s'havia realitzat cap nova edició.

És per això que, amb molt bon criteri, el professor Escartí va trobar que es feia urgent una transcripció acurada i fidedigna del text de Lluís del Milà. I com que la de 2001 havia gaudit d'un tiratge molt limitat, va pensar en l'edició actual, que ha sabut ajuntar l'experiència i la solvència de l'estudiós que se n'ha fet càrrec i el desig d'arribar a un públic més ampli, una edició que ha

aconseguit omplir un buit historiogràfic fragant. D'altra banda, cal assenyalar que l'actualització i la regularització de les grafies —tant dels fragments en català com dels que apareixen en portugués, en italià o francès i, per suposat, del gruix del text, que està escrit en castellà— no afecten la sintaxi ni les formes lèxiques antigues o locals, amb la qual cosa s'ha aconseguit que el text, tot i les dificultats que presenta el multilingüisme, conserve tot el sabor i el color de la llengua que va emprar Milà.

Al pròleg de la present edició el professor Escartí dibuixa una visió del moment de la València virregnal i de l'obra de Lluís del Milà. En primer lloc s'ocupa de la influència italiana en aquell moment entre els lletraferits cortesans valencians. De fet, *El cortesano* fou inspirat pel *Cortigiano* de Castiglione, l'obra que marcà les pautes de comportament a la noblesa de quasi tot Europa. Al respecte, el professor Escartí assevera que «la cort valenciana dels ducs de Calàbria, durant els seus anys d'esplendor, elaborà en bona mesura la imatge més perfecta possible de les formes de vida nobiliàries pròpies dels bons cortesans. Però no tan sols dels que podien figurar-se els valencians del moment, sinó d'aquells que, a Urbino, havia dissenyat de manera programàtica Baldassare Castiglione».

Així mateix, a través de les dades que s'han conservat sobre aquell noble de la família dels senyors de Massalavés —parent dels poderosos Borja— extretes sovint pel professor Escartí dels arxius valencians i de les aportacions que sobre la societat de la seua època fa l'autor d'*El cortesano*, l'estudi aconsegueix dibuixar la imatge del Lluís del Milà que freqüentava els salons del palau del Real de València, i que se'ns presenta com a paradigma del cortesà ideal. Entre les dades més destacades figuren la indicació que Milà va morir a Alzira el 1559 i, per tant, malament podia haver revisat la seua obra —com s'afirma al colofó de la mateixa, apareguda el 1561. I això malgrat que, com a possible explicació, el professor Escartí també apunta que potser Milà l'hauria pogut deixar enllestida abans de marxar a la Ribera tot fugint de la pesta que assotava València aquells anys i que finalment acabaria amb la vida del nostre autor.

Finalment, l'estudi analitza el programa ideològic de Milà a través no sols d'*El cortesano* —que és contemplada com el cim de la producció de l'autor— sinó de la seua obra completa. És a dir, del *Libro de motes de damas y cavalleros*, d'*El maestro* i d'*El cortesano*, que són presentats com tres elements d'una «mena d'itinerari educatiu per a la noblesa del seu temps, la noblesa que havia d'adaptar-se a la nova ideologia cortesana i "imperial" que naixia a recer i empar del cèsar Carles». Una nota sobre els criteris d'edició i una completa bibliografia clouen la part introductòria d'un text que, certament, no podia restar més temps «ocult» del públic lector.

Sense cap tipus de dubte, l'edició d'*El cortesano* que ens ofereixen el professor Vicent Josep Escartí i la Institució Alfons el Magnànim esperonarà noves lectures d'un text que, precisament per la seua complexitat, ha pogut ser contemplat com una narració idealitzada dels fets de la cort per on va transitar Lluís del Milà, un autor que, molt probablement, pretenia esdevenir «cronista» d'aquella vida tan ociosa —i tan literàriament productiva— que practicaven els nobles valencians que es reuniren al voltant de la reina Germana i que, acabats d'eixir del daltabaix de les Germanies, tot indica que dansaven, feien sonar instruments i cantaven alegrement com si res no haguera passat, inadvertits potser del drama que tot just acabava d'originar-se: el dels moriscos, un col·lectiu que, malgrat el seu protagonisme social, no tenien cabuda en les ficcions literàries de Milà. Divertiments lingüístics en castellà, cançons italianitzants i festes senyoriales —que tot això, i més, fou retratat en *El cortesano*— aprofitaven així per a mostrar com s'havien de comportar els cortesans en els àmbits on concorrien no sols els nobles locals, sinó també els de Castella, Portugal o Nàpols. De fet, una bona manera de llegir el text de Lluís del Milà és deixar-se portar per la

fastuositat d'aquella cort nostrada que, en el seu mateix esplendor, preludiava la fi d'una centralitat valenciana a la Corona d'Aragó, que precisament finalitzava en aquells anys i que, de fet, no anava a retornar. Mentre el món girava cap a l'Atlàntic, València, tot i la seua modernitat, mirava a Itàlia i al passat, més que no al futur.

A causa del seu multilingüisme i de la combinació de gèneres —que van des de la narrativa al teatre, tot passant per la poesia amorosa, la narrativa en vers, la crònica i els exemples d'origen homilètic—, *El cortesano* no era, certament, una obra fàcil d'editar. I només la solvència i la perícia del responsable de l'edició, que ha comptat amb la complicitat de la Institució Alfons el Magnànim, han permés que, finalment, puguem comptar amb una edició generalista. Felicitem, doncs, el professor Vicent Josep Escartí, que en un pas més de la seua ja dilatada tasca de posar a l'abast obres «ocultes» i sovint oblidades de l'Època Moderna ha sabut recuperar aquest bell testimoni del Renaixement valencià.